

Монументальні могили кам'яного віку

Парк культури Сарново

Парк культури Ветшиховіце

Виставка чинна від 29 листопада 2022 до 19 лютого 2023

Організатори виставки:

Археологічний та етнографічний музей у Лодзі

Фундація археологічних досліджень ім. професора
Конрада Яжджевського

Органи місцевого самоврядування гміни Ізбіца Куявська
та гміни Любранець

Автори виставки:

Д-р Пьотр Папернік і магістр Ельжбета Гурська (археологічний
та етнографічний музей у Лодзі)

Куратор виставки з боку археологічного музею Познані:

Магістр Магдалена Феліс

Переклад профінансовано організацією ЮНІСЕФ за підтримки міста Познань

POZnań*

Куявські жалкі і могили велетнів

Монументальні споруди, збудовані з використанням кам'яних брил, які часто називають мегалітами (від грецьких слів *megas* - великий і *lithos* - камінь), належать до найцікавіших і найвідоміших пам'яток археології. Їх знайдено в різних куточках світу та всюди вони викликають великий інтерес. Це важливі туристичні об'єкти, які відвідують мільйони людей на всіх континентах нашої планети. В Європі більшість мегалітичних споруд було побудовано в молодшому кам'яному віці або бронзовому віці, між V і II тисячоліттям до н.е. Серед них найбільше гробниць. Залежно від характерних елементів та конструкцій, виділяється багато типів і видів мегалітів: дольмени, кромлехи, алеї менгірів, коридорні, галерейні могили та скрині. Території польських земель насамперед асоціюються з куявськими гробницями, назва яких виникла в XIX столітті за назвою регіону, де їх знайдено найбільше. Вони є одними з найдавніших форм, ареал яких сягає територій Нормандії (на заході), Британських островів, північної Німеччини, південної Скандинавії, басейну Вісли (на сході). Характерним елементом цих гробниць є видовжені земляні насипи, довжина яких зазвичай сягає кількох десятків метрів.

Куявські гробниці, безсумнівно, є найдавнішими пам'ятками архітектури в Польщі. Протягом тисячоліть вони були характерним елементом краєвиду Куявії, Помор'я, хелмінських земель і східної частини територій Великопольського воєводства. У XIX столітті жителі Куявії називали гробниці «жалє» (*żale*), «жалкі» (*żalki*) або «могельнікі» (*mogielniki*). У той час вважалося, що це могили людей з далекого минулого, можливо, з часів язичництва або воєн з тевтонськими лицарями, або ж велетнів, що населяли Куявію у давнину. У середині XIX століття мегалітами зацікавилися кола новонародженої інтелігенції та перших дослідників старожитностей й польського села.

Серед записів XIX ст. слід згадати розповідь Максиміліана Боруцького, видану 1882 р. : «Куди б ми не кинули погляд на поля та рівнини цієї землі, скрізь ми бачимо так звані «жалє», тобто камені досить значних розмірів, розташовані симетрично на могилах померлих у певному високому місці, знайдені на рівнині чи на самому пагорбі, чи, можливо, навмисне нагромаджені ... Сьогодні багато з цих жалів і гробниць уже зникли, тому що з винищенням лісів почалось будівництво на кам'яних фундаментах або повністю з польового каміння, а в Куявії цього каміння мало, тому як матеріал використовували переважно «жальне» каміння, тобто з могильників».

Рисунки:

Кромлех у Стоунхенджі - одна з найвідоміших мегалітичних споруд Європи.

Алеї менгірів у Карнаку, Франція.

Куявські жалкі і могили велетнів

Перші задокументовані розкопки Куявської гробниці здійснила Наталія Кіцка, варшавська меценатка, любителька старожитностей та нумізматики. У 1873 році разом із графом Юзефом Бнінським, вони досліджували мегаліт у місцевості Журавіце.

Під час розкопок, Наталією Кіцкою було описано зовнішній вигляд гробниці: «Це була смуга між орними полями, утворена з двох паралельних рядів великих валунів, що лежали за кілька кроків один від одного. Довжина цієї смуги була 75 кроків, а ширина, виміряна від одного ряду валунів до іншого- сім кроків». Далі авторка розповідає про дослідження могили: «Пан Бнінський, який відповідав за розкопки, рекомендував бути максимально уважними в подальшій роботі, і вчасно, тому що незабаром показала урна. Здоровий глузд радив нам рухатися повільно, а цікавість несамовито гнала нас і копачів вперед. Здавалося, бідолашна урна нависала над кістками, я кажу нависала, тому що вона здавалася нам набагато вищою за місце, з якого ми збирали кістки».

Публікація Наталії Кіцкої надихнула на пошуки й інших «любителів старовини». У Куявії розкопки проводили, зокрема, пруський генерал у відставці Родеріх фон Еркерт, який розкопав щонайменше 30 гробниць у 1879 та 1880 роках. Це були роботи, виконані цілком по-аматорськи, але після розкопок у друку з'явилися короткі звіти. Наразі ці дослідження швидше слід трактувати як руйнування гробниць, але у XIX столітті вони сприяли інтересу наукової спільноти й розвитку археології. Генерал Р. фон Еркерт також зобов'язаний появою терміну «куявські гробниці», який він ввів в археологічну літературу замість попереднього терміну «Hünenbetten» або «ліжка велетнів». Перед Першою світовою війною велику роль у дослідженні куявських мегалітів відіграв також професор Леон Козловський.

Рисунки:

Малюнки поховальної камери та посудини з насипу «жалю», зроблені та опубліковані Наталією Кіцкою.

Скриня культури кулятих амфор з Хотла, досліджена Родеріхом фон Екертом у 1878 або 1879 роках і опублікована Рудольфом Вірховом у 1880 році.

Поширення куявських гробниць у Куявії та їх ареал у Польщі.

Охорона куявських гробниць

Професор Конрад Яжджевський розпочав систематичне наукове дослідження куявських гробниць у 1934 році. Протягом трьох сезонів розкопок він виявив групи мегалітів у Ветшиховіце, Обальках і Лешнічівці. Ці роботи він проводив за власною дослідницькою методикою, надзвичайно сучасною на той час. Він вперше висунув тезу про те, що будівельниками цих об'єктів були люди культури лійчастого посуду (назва походить від характерної форми посудин), а час будівництва – середина молодшої кам'яної доби, яку, за сучасним датуванням, слід віднести до IV тис. до н.е. Крім того, він визначив поняття «куявських гробниць» як об'єктів, що складаються з трьох основних частин. Перша являє собою земляний вал, довжина якого подекуди перевищує 100 м, що обмежений і зафіксований кам'яним обрамленням з великих післяльодовикових брил. Ці камені, покладені один біля одного, утворюють зовнішні стіни гробниць, створюючи форму дуже витягнутої трапеції або трикутника. Третій елемент — одна або кілька могил, переважно чоловічих, часто з оригінальними додатковими кам'яними конструкціями, які завжди розташовані під насипами.

Ще 90 років тому професор Конрад Яжджевський був переконаний в унікальності мегалітів. Йому було зрозуміло, що «на його очах» збережені досі гробниці будуть безповоротно знищені без правового захисту. Про загрози мегалітам Ветшиховіце він писав: «(...) протягом сотень і тисяч років їх розмивало водою, розносили лисиці та борсуки. Але найгіршою була людина. Як давно незагоєні рани виглядають рови на краю валів, звідки витягнуто десятки брил (...)». Уже в 1934 році він вжив заходів для правового захисту мегалітів, намагаючись занести їх до реєстру пам'яток і зробити преісторичний заповідник.

Професор Конрад Яжджевський повернувся до питання охорони куявських гробниць у 1960-х рр. Плануючи дослідження у Ветшиховіце та Сарново, він також передбачив створення археологічних заповідників. Гробниці були внесені до реєстру пам'яток Польщі, що гарантувало їм правовий захист від держави. Вже під час розкопок на мегалітах встановили інформаційні щити, відокремили територію заповідників, підготували місця відпочинку для туристів.

У XXI столітті був заснований Парк культури Ветшиховіце (у 2006 році) та Парк культури Сарново (у 2010 році).

Рисунки:

Професор Конрад Яжджевський (праворуч) і Станіслав Мадайський (ліворуч). Фото 1970-х років.

Схематичне зображення найважливіших елементів куявських гробниць.

Парк культури Ветшиховіце

18 липня 2006 року для охорони групи з п'яти монументальних кувявських гробниць у Ветшиховіце та одного об'єкта у Столярському гаю, був створений Парк культури Ветшиховіце. Основна частина парку, площею 37,65 га, розташована у лісовій місцевості.

Мегалітичне кладовище у Ветшиховіце виявлено у 1934 році, співробітником Державного археологічного музею у Варшаві- професором Конрадом Яжджевським. Його розповідь про цю подію була опублікована ще в 1936 р. Він писав: «У лісі, що належить власнику Ветшиховіце, пану Адольфу Бемеру, є 6 величезних могил т.зв. кувявських, з молодшого кам'яного віку. Це, здається, найбільші та найефектніші могили такого роду в Польщі, а може, й у цій частині Європи взагалі... Про могили у лісі Ветшиховіце я вперше дізнався два роки тому... Ми розтяглися з робітниками в довгий тиларьєр, щоб не пропустити ті могили в темній глибині лісу. З радісними вигуками наша група зібралася біля перших зустрічних валунів – велетнів гробниці».

Під час інвентаризації виявилось, що три гробниці знаходяться у відносно доброму стані та мають цілісні кам'яні огорожі. Така знахідка була винятковою, оскільки в інших мегалітах, описаних до Другої світової війни, було видно лише насипи, іноді із залишками сильно пошкоджених огорожень.

Рисунки:

Розташування Парку культури Ветшиховіце та Парку культури Сарново

План Парку культури Ветшиховіце

Ветшиховіце, гробниця № 3. Стан до початку розкопок

Парк культури Ветшиховіце

Найбільшу з п'яти гробниць розкопали професори Конрад Яжджевський і Станіслав Мадайський у 1935 році. Мегаліт, позначений № 3, був споруджений у плані витягнутого трикутника. Його довжина складала 115 метрів. Передня частина гробниці, шириною 10 м, була побудована з восьми великих (до 1,5 м заввишки) валунів, між якими була характерна щілина, яка служила входом до центру. Територія перед входом і сам вхід були вимощені дрібним польовим камінням. В середині виявлено два поховання. Перше з них, центральне, було розташоване приблизно за 2 м від основи гробниці. Скелет чоловіка, який був похований у характерному «лежачому» положенні, був виявлений у ретельно впорядкованій оправі з досить великих каменів. Тіло було покладено на спину, прямо на землю, у вертикальному положенні, голову спрямовано до вершини гробниці. Поруч знаходилась друга могила, побудована так само, але менша за розміром і менш ретельно зроблена. Там же була похована людина за подібним ритуалом. В середині насипу виявлено численні артефакти, більшість з яких було безповоротно втрачено під час Другої світової війни.

Гробниця № 3 була ретельно реконструйована після розкопок. З цього приводу професор Конрад Яжджевський зазначив: «Робота з відновлення колишнього вигляду могили дала нам уявлення про великий обсяг виконаної тут роботи. Витрачений на могилу матеріал представлений у приблизних цифрах: 150 м³ каменю та 990 м³ землі. Візок з одним валуном із зусиллям тягнули 30 осіб, і щонайменше 20 працювали над його розташуванням за допомогою простих кранів і мотузок».

Основні розкопки у Ветшиховіце під керівництвом професора Конрада Яжджевського проводилися в 1967-1969 роках. Дослідження охопили чотири могили (під номерами 1, 2, 4 і 5) та т. зв. місце «Х», де мала знаходитися шоста могила. Однак під час роботи виявилось, що на цьому місці є лише природний пагорб. Після досліджень гробниці реконструювали та розпочали організацію археологічного заповідника.

Рисунки:

Група землекопів перед реконструйованою гробницею № 3 у Ветшиховіце, 1936 р. (Станіслав Мадайський другий праворуч)

Ветшиховіце, план гробниці №3

Ветшиховіце, гробниця № 3. Поховання у передній частині мегаліту

Парк культури Ветшиховіце

Протягом трьох сезонів розкопок, проведених у 1967-1969 рр., було виявлено чотири мегаліти, чим завершено дослідження куявських гробниць у Ветшиховіце, розпочате в 1934 р.

Гробниця № 1 була розкопана в 1967 р. У плані вона нагадувала видовжений і трохи неправильний трикутник, довжиною 76 м і 10 м в основі. Фасад гробниці складався з 7 великих валунів і мав характерну щілину, яка ймовірно була входом до дерев'яної культової споруди. Всередині виявлено дві окремі кам'яні бруківки. На підставі цього можна припустити, що в гробниці було поховано двоє людей. Залишки кісток не збереглися. Залишків поховального інвентарю також не виявлено.

Під час дослідження окремих шарів насипу гробниці № 1 та за межами околиць мегаліту було виявлено понад 400 історичних предметів. Це були уламки глиняних посудин і крем'яних виробів, частина пряслиця і невеликі грудочки поліпи, а також фрагменти кісток тварин.

У 1968 р. проводилися розкопки гробниці № 2. Мегаліт мав форму витягнутого трикутника 93 м завдовжки й 9 м завширшки. За одинадцять метрів від основи було виявлено поховання без додаткових споруд. Погана збереженість фрагментів скелета дозволила лише зробити висновок, що похований був чоловіком у віці близько 50 років. Його поклали у вертикальне положення «лежачи», прямо на землю. Під час розкопок не знайдено жодного поховального інвентарю.

У насипі гробниці виявлено близько двох сотень уламків кераміки, кілька крем'яних матеріалів, уламок базальтової сокири з просвердленим отвором.

Рисунки:

Ветшиховіце, гробниця № 1. Стан після реконструкції 1968 р.

Ветшиховіце, план гробниці №1

Ветшиховіце, гробниці № 1 і 2. Сучасний стан

Професор Конрад Яжджевський (з тростиною) та Станіслав Мадайський розповідають про розкопки гробниці № 2

Ветшиховіце, план гробниці № 2

Парк культури Ветшиховіце

Гробниця № 4 була виявлена у 1969 році. Ймовірно, гробниця мала лише 30 м в довжину з найбільшою передньою шириною 6,5 м, що робить її найменшим мегалітом у Куяві. Всередині гробниці виявлено ромбоподібну могильну яму, в якій знайдено фрагменти черепа та щелепи. Інші кістки не збереглися. Вірогідно небіжчика поклали на спині, прямо на пісок. Жодного поховального інвентарю при ньому не було знайдено. Знайдені останки належали чоловікові 30 років. В насипі кургану знайдено близько 40 дрібних уламків глиняних посудин, уламки поліпи та крем'яне знаряддя.

Гробниця № 5 досліджена у 1968 р. У плані вона нагадувала видовжений трикутник з характерним зломом, її розміри склали 47 метрів завдовжки й 7,5 метрів завширшки. Поховальна камера мала 3,75 м в довжину і 3 м в ширину. Там одночасно поховали двох чоловіків віком 35 і 50 років. Їх помістили на чистому піску в положенні лежачи, на відстані 1 м один від одного. Біля голови одного з них знайдено вапняний камінь. Перше антропологічне опрацювання кісток здійснене док. Здзіславом Капіцою у 1969 році, дослідник робить висновок про наявність слідів багаторазових трепанацій черепів обох похованих. Проте повторне опрацювання кісток, здійснене та опубліковане проф. Веславом Лоркевичем у 2009 р., дозволило спростувати це твердження. В. Лоркевич наголошує, що дані отвори є радше випадковими пошкодженнями черепів, які лише схожі на отвори трепанацій.

Рисунки:

Ветшиховіце, гробниця № 4, сучасний стан

Доктор Ірена Ядчик із сином та Станіслав Мадайський. Фото зроблено під час досліджень у Ветшиховіце

Ветшиховіце, гробниця № 5 під час розкопок

Ветшиховіце, план гробниці № 5

Парк культури Ветшиховіце

Перше повідомлення про кувявські гробниці, що знаходились в селі Гай, походить від 1936 року. За словами професора Конрада Яжджевського: «... навпроти резиденції лісової інспекції є дві гробниці, у тому числі одна сильно знівельована, без кам'яного оточення, а інша досить добре збережена, висотою до 2 м». Подібну ситуацію виявив у 1949 році Вальдемар Хмелевський, який разом з Олександром Гардавським склав план розташування мегалітів. У наступному році подружжя Марії та Вальдемара Хмелевських у співпраці зі Станіславом Мадайським, діючи як експедиція тодішнього Археологічного музею у Лодзі, провели розкопки гробниці № 1.

Гробниця № 1 досліджена частково. Роботи обмежувалися чітко видимим насипом із кам'яним оточенням довжиною 55 м. Початковий розмір мегаліту, визначений у 2014 році, становив приблизно 126 м, що робить його найбільшою гробницею в Кувяві.

Гробниця №1 побудована в плані витягнутого трикутника, з сильно розширеною передньою частиною, довжиною 27 м. Найбільша ширина фасаду становила 10,5 м. По кутах були розміщені величезні валуни, а між ними значно менші, особливо при «вході» до гробниці. Під час робіт виявлено останки двох людей, похованих у вертикальному положенні «лежачи». Перша центральна могила була розташована у передній частині гробниці, на глибині 13 метрів. Виявлений скелет мав дуже погану збереженість, був покритий білою вапняною масою. Поруч з похованим виявлено крем'яне знаряддя, виготовлене із сировини, привезеної з території нинішньої України. Друге поховання, без поховального інвентарю, виявлено на глибині 33 м.

Рисунки:

Гай, гробниця №1, сучасний стан

Гай, гробниця № 1 під час розкопок, 1950 р.

Розташування гробниці №1 у селі Гай

Гай, план гробниці № 1, частина досліджена В. і М. Хмелевськими

Парк культури Ветшиховіце

Унікальним відкриттям під час дослідження гробниці № 1 у селі Гай, стало виявлення залишків сакральної споруди. Вони були виявлені безпосередньо за передньою частиною мегаліту. Завдяки вогню, який в умовах поганого доступу кисню повільно поглинав дерев'яні частини будівлі, елементи її конструкції збереглися в обвугленому вигляді. Споруда нагадувала трапецію за формою. Довжина довгих сторін складала 5 м, коротших- 4,4 і 3 м відповідно. Конструкція стін виконана з дощок, з'єднаних зі стовпами (стовпово-планкова конструкція), що стояли в кутах будівлі та по одному в середині кожної стіни. Дах, ймовірно, був двосхилим, спирався на 2 стовпи та фрамугу. Підлога будівлі була обмазана глиною і вирівняна до гладкого стану.

Після завершення досліджень, гробницю № 1 було реконструйовано до стану перед дослідженнями, тобто до довжини 55 м.

У 2013 році було вирішено знову, цього разу точніше локалізувати гробницю № 2 у селі Гай. Однак повторні виїзди на місця не дали жодних результатів, оскільки виявилось, що насип мегаліту повністю зрівняний, а кам'яне огороження знесено. Тому були використані геофізичні дослідження, завдяки яким було виявлено підземні споруди, які чітко вказують на розташування гробниці № 2.

Рисунки:

Гай, гробниця № 1, фото обгорілих елементів культової споруди, які видно у профілі передньої частини мегаліту.

Група працівників перед реконструйованою гробницею № 1 у селі Гай, 1951 рік.

Розкопки гробниці № 2 у селі Гай

Результати та інтерпретація магнітних вимірювань у селі Гай

Парк культури Ветшиховіце

Розкопки гробниці № 2, під керівництвом доктора Пьотра Паперніка, проводила Фундація археологічних досліджень професора Конрада Яжджевського у співпраці з археологічним та етнографічним музеєм у Лодзі. У 2014-2016 роках викрито увесь релікт мегаліту, разом з його найближчим оточенням.

Місце для будівництва монумента підготували шляхом вирівнювання та пониження невеликого моренного пагорба. Таким чином була створена плоска поверхня – платформа, на якій був споруджений добре помітний мегаліт. У гробниці поховано двох людей – чоловіка та дитину. Тіло чоловіка поклали в ретельно підготовлену могилу, глибиною 1,5 м. Дно могили вистелили вапняною масою, а похованого засипали торф'яним ґрунтом й закріпили кам'яною бруківкою. Біля чоловіка знайдено кинджал із мідним лезом чорноморського виробництва. Другою людиною, похованою в гробниці, була дитина віком близько 2 років, біля якої знайдено мінісаркофаг з польового каміння, покладений на землю. На основі аналізу С-14 кісток з обох поховань, ми знаємо, що смерть людей похованих у мегаліті сталася між 3620 і 3370 роками до нашої ери.

Внутрішнє оздоблення гробниці також було підготовлене дуже ретельно. Відразу за її цоколем (двосхилим муром завдовжки 13 м) була споруджена дерев'яна споруда, ймовірно, культового характеру. Вона мала форму трапеції (площею близько 25 м²), конструкція даху і стін базувалася на дев'яти стовпах. Підлога складалася з піщаної підсипки, на яку було накладено шар глини.

У передній частині гробниці № 2 виявлено залишки невеликого поля зораного плугом, льоху з розбитою посудиною для зберігання, мініатюрного колодязя, два сховки торф'яного ґрунту та місця накладення поліпи, що походять з часів розбірки житлового будинку. Межі гробниці означені будівництвом кам'яної огорожі довжиною 58 м. Ймовірно, для будівництва було використано близько 250 валунів. Ціла конструкція була покрита насипом, побудованим із землі та глини, зібраної з місця зведення гробниці.

Рисунки:

Гай, гробниця № 2, дослідження дитячої могили

Гай, гробниця № 2. Сліди охоронних каменів

Гай, гробниця № 2, фрагменти однієї посудини

Парк культури Ветшиховіце

Археологи повернулися на територію Ветшиховіце в 2009 році. Цього разу основною метою поточної роботи було дослідження різних аспектів життя людей культури лійчастого посуду. Серед багатьох, вже виконаних завдань, найважливішими були: обстеження поселень кувявських гробниць в Малому Осечі та Смілях й визначення їх точного розташування, які разом із пам'ятками Ветшиховіце утворюють один комплекс поселень. Завдяки розкопкам також досліджено околиці гробниць у Ветшиховіце, виявлено численні залишки поселень від середнього кам'яного віку до середньовіччя.

Важливим елементом виконаної роботи є проєкт, який реалізується з 2013 року: «Археологічні джерела на території Парку культури Ветшиховіце».

Комплексна програма досліджень використовує методи, розроблені т. зв. неінвазивною археологією. Серед них:

1. поверхневі археологічні дослідження, проведені на площі 160 км², завдяки яким виявлено понад 1200 місць доісторичних поселень;
2. аерофотозйомка за допомогою дрона, для точного визначення пам'яток доісторичних поселень;
3. геофізичні дослідження;
4. геохімічні дослідження;
6. дослідження декількома неінвазивними методами 2-х поселень культури лінійно-стрічкової кераміки та 11 поселень культури лійчастого посуду;
7. аналізи для визначення екологічних умов поселень кам'яного віку.

Рисунки:

Поселення культури лійчастого посуду:

1 - групи кувявських гробниць; 2 - поодинокі кувявські гробниці; 3 - кувявські гробниці під час перевірки; 4 - поселення; 5 – поселення досліджені інвазійними методами (розкопки) або неінвазійно досліджені поселення ; 6 - інші поселення

Ветшиховіце, дослідження в околицях гробниці №3

Дослідження поверхні у Малому Осечі

Парк культури Сарново

Сарновський Парк культури був створений 22 жовтня 2010 року, для охорони монументальних куявських гробниць. Він знаходиться у гміні Любранець. Парк займає площу 48,31 га, в його центрі знаходиться цвинтар, що складається з 9 гробниць, занесених до реєстру пам'яток Польщі.

Про відкриття монументальних гробниць у Сарновському лісі, у 1947 році професора Конрада Яжджевського повідомила Генрика Круліковська, куратор музею Куявського краю у Влоцлавку. Завдяки багаторічному лісонасадженню, мегаліти порівняно добре збереглися, навіть попри зруйноване кам'яне оточення. Величезні брили були видалені, часто за допомогою динаміту, окупаційною німецькою армією в 1916 році. Після того, як вони були розбиті, їх частини використовували у якості заповнювача для будівництва дороги від Любранця до Ізбіці Куявської. Деякі з мегалітів також містили свідчення аматорських пошуків з XIX ст. Можливо тут діяв Родеріх фон Еркерт, який розкопував мегаліти в сусідньому Янішеві.

Дослідження Сарновського цвинтаря під керівництвом професора Конрада Яжджевського розпочалося у 1950 р. Протягом двох сезонів було досліджено та реконструйовано шість гробниць (№ 1-6). Через 15 років археологи повернулися до Сарнова. Студентка професора Конрада Яжджевського, Лідія Габалувна, почала досліджувати інші три могили. До 1973 року дослідження продовжував Генрик Віклак. Він завершив роботу над гробницями № 8 і 9. Крім того, у співпраці з державними лісництвами він організував археологічний заповідник, реконструював могили, що залишилися, зробив інформаційні щити та інфраструктуру для туристів.

Рисунки:

План мегалітичної гробниці в Сарнові

Сарново, гробниці № 2-6. Поточний стан

Сарново, вид на одну з гробниць 1946 р.

Парк культури Сарново

Довжина гробниці № 1 становила 77 м, а ширина основи – 12 м. Всередині виявлено два поховання. Перше з них було покрите овальною кам'яною бруківкою, під якою виявлено огороженню могили, викладене з польового каміння. Там знаходились останки чоловіка, віком близько 65 років. Поряд з головою похованого знаходилась глиняна посудина, т. зв. сулія з комірцем. Друге поховання було виявлено біля однієї зі стін мегаліту. Воно було сильно пошкоджене під час зняття кам'яної бруківки за часів Першої світової війни. Могила пізніша за період будівництва гробниці й пов'язана з культурою кулястих амфор. Там виявлено неповні останки 4 людей та кістки тварин (зокрема свині та корови), а також фрагменти двох глиняних посудин.

За слідами кам'яної огорожі встановлено, що гробниця № 2 мала 83 метри в довжину. Ширина основи становила 12 м. Всередині мегаліту виявлено 4 могили, одна з яких виявилася подвійною. Це також була центральна могила, розташована на відстані 5,5 м від основи гробниці та вкрита кам'яною бруківкою. Приблизно на 70 см нижче бруківки виявлено останки чоловіка та 16-річної дівчини, а також сулію з комірцем та амфору. Під час аматорських пошуків виявлено ще дві ймовірні могили. Їх виділили на основі прямокутних кам'яних обрамлень, в яких, однак, не було зафіксовано жодних людських останків. Четверта могила знаходилася аж за 40 м від передньої частини гробниці. Її обрамлення складалася лише з кількох каменів, серед яких була знайдена сулія з комірцем, що слугувала поховальним інвентарем. Як і у похованнях 2 і 3, кістки померлого не збереглися.

Гробниця № 3 є однією із найменших мегалітів у Куяві. Її довжина всього 38,5 м, а ширина основи 9,5 м. Всередині піщаного насипу виявлено одне поховання, вкрите овальною кам'яною бруківкою. У додатковій прямокутній огорожі виявлено погано збережені останки чоловіка віком близько 25 років та бивень кабана, який міг бути прикрасою.

Рисунки:

Сарново, план гробниці №1 та поховання №1

Сарново, план гробниці № 2

Сарново, сулії з комірцями, виявлені в могилах № 1 і № 2, які, ймовірно, пов'язані з обробкою маку.

Парк культури Сарново

На підставі залишків зруйнованої кам'яної огорожі можна припустити, що спочатку гробниця № 4 мала довжину приблизно 80 м та ширину основи в 11 м. Для побудови її насипу використано велику кількість торф'яного ґрунту, що був нагромаджений у двох місцях передньої частини гробниці. Вірогідно тут було поховано аж 5 осіб. У першому похованні, вкритому кам'яною бруківкою, виявлено погано збережені людські останки присипані вапняною масою, яка, можливо, складалась з подрібнених раковин мідій. Друге поховання зафіксовано біля бічної стіни гробниці, воно належало дорослому чоловікові та не містило поховального інвентарю. Під час Першої світової війни поховання було сильно пошкоджене. На наявність ще двох поховань вказують відкриті кам'яні вимощення, під якими, на жаль, не збереглося жодних людських останків, а також не знайдено жодного поховального інвентарю. П'яте поховання було молодше від часів спорудження гробниці. Його вкопали у вже наявний мегаліт. У насипу гробниці виявлено численні артефакти культури лійчастого посуду, період вжитку яких передує часу спорудження гробниці.

Гробниця № 5 споруджена на двох невеликих пагорбах. Первісна довжина насипу становила 76 м, а ширина основи 9,5 м. Великі розміри бруківки можуть свідчити про наявність подвійного поховання. Проте жодного поховального інвентарю чи людських останків не виявлено.

Під час розкопок було встановлено довжину гробниці № 6 – 60 м, а також ширину основи – 11,5 м. На відміну від інших мегалітів цієї пам'ятки, її насип був глиняний. Всередині насипу виявлено одне поховання чоловіка віком близько 65 років. Заглиблене в землю поховання було вкрито кам'яною бруківкою, а тіло померлого – білою вапняною масою. Поховальний інвентар не зафіксовано.

Рисунки:

Сарново, гробниця № 5. Сучасний стан

Сарново, план гробниць № 3 і 4

Сарново, план гробниці № 5

Сарново, жорновий камінь, кістяне шило та посудина культури лійчастого посуду, виявлені у насипі гробниці № 4

Сарново, план гробниці № 6

Парк культури Сарново

Гробниця № 7 збудована на невеликому підвищенні місцевості. За слідами кам'яного огороження встановлено, що первісна її довжина становила 75 м, а ширина передньої сторони – 10 м. Виявлене поховання було вкрите ретельно викладеною кам'яною бруківкою. Поганий стан збереження останків унеможливив антропологічний аналіз. Також не знайдено жодного поховального інвентарю. Над описаним похованням виявлено «підклад» людських кісток без збереження анатомічного порядку, які належали кільком людям. На кістках зафіксовано сліди перепалу та навмисного зламу. Ймовірно, це поховання слід відносити до більш пізнього періоду ніж час спорудження гробниці, і пов'язувати його з культурою кулястих амфор, носії котрої часто вкопували свої могили до наявних насипів мегалітів.

Гробниця № 8 відрізняється від інших мегалітів наявністю т. зв. прибудов, що вказує на два етапи її будівництва. Первісна довжина монументу становить близько 60 м, а ширина основи – близько 11 м. Поховання гробниці мало глибину до 2,5 м, було вкрите декількома шарами кам'яної бруківки та, ймовірно, було споруджене для однієї людини. На дні поховання виявлено шар мергелю та білого вапняку. Проте людських останків не зафіксовано, оскільки вони повністю розклалися. Поруч із похованням виявлено та задокументовано найдавніші сліди оранки в Польщі, зробленої плугом.

До вже наявної гробниці додали так звану «прибудову», яка створила нову передню частину мегаліту, шириною 12 м і довжиною 9 м. Всередині прибудови виявлено дві могили, які були вкриті шаром торф'яного ґрунту, де виявлено велику кількість артефактів, кісток тварин і мушель равликів та мідій. Перше поховання містило останки 18-річної дівчини, зі змінами великогомілкових кісток. Зміни можуть бути пов'язані з вальгусною деформацією (великогомілкова кістка вивернута назовні стосовно стегнової кістки). У другій могилі виявлено останки чоловіка віком близько 40-50 років, вкриті білою вапняною масою.

Рисунки:

Сарново, гробниця № 7. Сучасний стан

Сарново, підготовка креслярської документації під час обстеження гробниці №8

Сарново, гробниця № 8 під час розкопок

Сарново, плани гробниць № 7 і 8

Парк культури Сарново

У гробниці № 9 залишків кам'яного огородження не зафіксовано. Ймовірно, довжина монументу становила лише 30 м, а ширина лицьової частини – 10 м. Всередині виявлено одне поховання, вкрите шаром торфу з мушлями равликів. Поховання було розташоване поперек гробниці, а покійна спочивала у дерев'яній труні, зробленій зі стовбура дерева. Поховання належало жінці віком від 50 до 70 років, зростом 157 см. Патологічні зміни на кістках свідчать про те, що вона страждала на ревматичні захворювання. Сильно викривлений хребет позначився на поставі. Жінці протягом життя доводилося ходити сильно згорбившись. Поруч із померлою виявлено кістяне долото та глиняну ложку. Над похованням зафіксовано сліди конструкції дерев'яної будівлі, ймовірно зрубною, розмірами 3×2,4 м. Подібні споруди, виявлені в гробницях у селі Гай та Обальках, пов'язують з релігійними обрядами представників культури лійчастого посуду.

Археологічні дослідження в Сарнові стосувалися не тільки гробниць. У 1966-1968 роках Лідія Габалувна, а в 1974 році Генрик Віклак виявили поселення найстаршої фази культури лійчастого посуду. Відкрито залишки двох будинків разом із їх околицями. Також отримано велику колекцію артефактів, у тому числі характерні уламки посуду та крем'яних виробів. Результати роботи виявилися науковою сенсацією, оскільки свідчили про формування нової сільськогосподарської спільноти в Куяві.

В останні роки дослідники з археологічного та етнографічного музею в Лодзі та Фундації археологічних досліджень професора Конрада Яжджевського знову повернулися до Сарнова. На території Парку культури проведено інвентаризаційні дослідження, серед яких виявлено залишки 14 поселень культури лійчастого посуду. У 2020 році були проведені верифікаційні роботи, які підтвердили існування ще однієї могили, розташованої приблизно в 1 км від описаного кладовища.

Рисунки:

Професор Конрад Яжджевський (перший ліворуч) розглядає артефакти, виявлені під час досліджень у Сарнові

Сарново, план гробниці №9

Сарново, крем'яні знаряддя, виявлені в межах поселення

Сарново, верифікаційні дослідження Куявської гробниці